

NIEUW BEHEER VOOR NATIONALE LANDSCHAPPEN

A person wearing a yellow safety suit, helmet, and gloves is using a chainsaw to cut through a dense thicket of bare tree branches. The person is positioned on the right side of the frame, facing left. The background is a dense forest of bare trees, suggesting a winter or late autumn setting. The overall tone of the image is somewhat desaturated, with a blueish-grey tint.

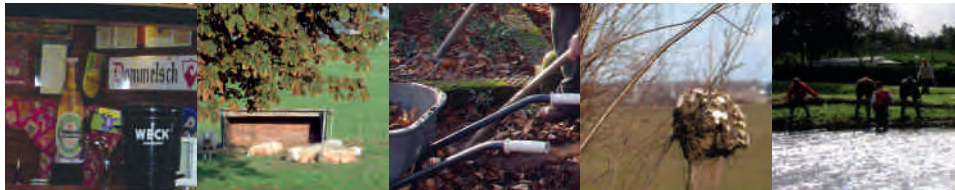
nieuw
BEHEER

NIEUW BEHEER

NIEUW BEHEER VOOR NATIONALE LANDSCHAPPEN

De Nationale Landschappen zijn de afgelopen jaren met veelal groot enthousiasme van start gegaan. Voor de periode tot 2013 heeft de rijksoverheid middelen gereserveerd. De politieke realiteit van vandaag de dag is echter dat de overheid fors het mes zet in uitgaven voor het landschap. Dat dwingt de Nationale Landschappen tot een herbezinning op hun strategie: is er nog wel iets te doen met minder geld, kunnen we vasthouden aan de doelen, moeten we gaan prioriteren? Hoe toekomstbestendig is het concept van de Nationale Landschappen?

Alterra heeft in 2010 meerdere gesprekken gevoerd en workshops gehouden met vertegenwoordigers van vijf Nationale Landschappen: De Nieuwe Hollandse Waterlinie, Het Groene Woud, het Groene Hart, Laag Holland en Arkemheen Eemland. Er zijn contouren ontworpen voor een mogelijke nieuwe toekomststrategie. De Nationale Landschappen kwamen er op uit dat het efficiënt beheren van het huidige landschap absolute prioriteit heeft.

BEHEREN MET MINDER OVERHEIDSMIDDELEN

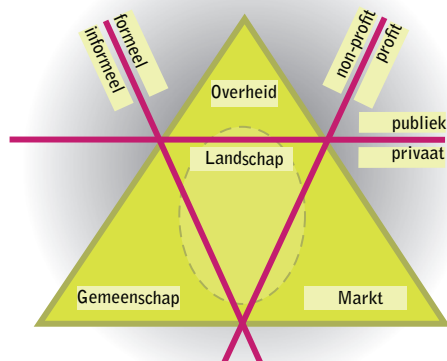
Verschuivende rollen

Nu we te maken krijgen met een overheid die minder gaat investeren in landschap, is het de vraag of en door wie de investeringsrol van de overheid kan worden overgenomen. En wat blijft dan de taak van de overheid? De driehoek van Pestoff (zie figuur) maakt schematisch inzichtelijk dat er grofweg drie partijen zijn die een economische invloed hebben op het landschap: de overheid, de markt en de gemeenschap. In een nieuw te vormen evenwicht ontstaat ruimte voor meer markt georiënteerde initiatieven uit de private sfeer en voor informele activiteiten vanuit de (lokale) gemeenschap. De praktijk laat zien dat het leveren van duurzame publieke diensten niet vreemd is voor het bedrijfsleven.

Driehoek van Pestoff

Verschillende economische krachten spelen in op het landschap: de overheid, de markt en de gemeenschap. Het landschap wordt beïnvloed door alle drie deze spelers. De drijfveren van de drie zijn echter verschillend: de overheid werkt via dwang (wetgeving), de markt via ruilverhoudingen (en dus vertrouwen) en de gemeenschap via liefde of altruïsme. Qua beheer houden deze drie krach-

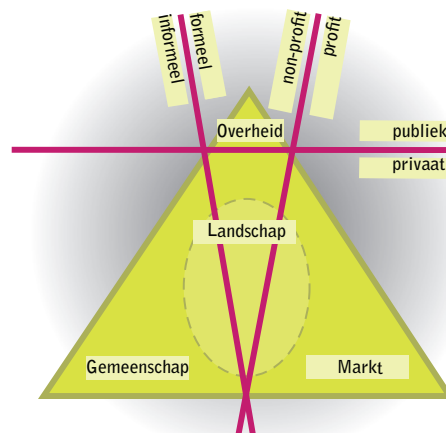
ten elkaar in evenwicht (figuur links). De verwachting is dat de overheid zich gaat terug trekken (figuur rechts). Hierdoor zal een leemte ontstaan in de beheeropgave. De (overblijvende) rol die de overheid op zich kan nemen is om de markt en gemeenschap te verleiden in dat gat te springen en op die manier voor de continuïteit van duurzaam beheer van het landschap te zorgen.

Vanuit beheer gaan ontwikkelen

Een andere belangrijke vraag die boven komt drijven bij een terugtrekkende overheid is of we alleen door te investeren in nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen de kwaliteit van het landschap op peil kunnen houden. Wanneer we het hebben over ruimtelijke ontwikkelingen gaat het nu nog eigenlijk altijd volgens eenzelfde stramien: we maken eerst een ontwerp, dan gaan we bouwen of graven en regelen we het geld. Na inrichting wordt natuur, en in zekere zin ook landschap, overgedragen aan een beheerder. Dat recreatief medegebruik van natuur en landschap tenslotte ook onderhoud vraagt, is vaak slechts als sluitpost in de planning opgenomen. Omdat de investeringsbudgetten worden afgebouwd, zal de focus moeten verschuiven naar beheer en exploitatie, willen we de bestaande landschappelijke kwaliteiten waarborgen.

Cruciaal is dan ook dat we de volgorde gaan omdraaien: beheer en exploitatie zullen in de toekomst juist de economische dragers van het landschap gaan worden. Beheer vanuit dit perspectief kijkt verder dan slechts het behoud van het bestaande: het wordt juist een vertrekpunt voor aanvullende economische activiteiten. Deze activiteiten zijn niet gericht op kapitaalsintensieve investeringen en snelle terugverdientermijnen maar juist op langdurige kapitaals-extensieve constructies gericht op continuïteit.

GEBASEERD OP PESTOFF 1995 EN VAN DOEK, 2001.

NIEUW BEHEER IN DE PRAKTIJK

Door beheer voortaan als motor van ontwikkelingen te beschouwen, zullen nieuwe combinaties gecreëerd kunnen worden van functies, mensen en financiën. Jurgen van der Heijden (AT Osborne) werkte dit concept uit en licht dit toe aan de hand van een voorbeeld uit een andere sector: de onderneming Echt Bakkums Groen. In Castricum kweken leerlingen van een landbouwopleiding, samen met patiënten van een psychiatrisch ziekenhuis, groenten voor een restaurant met twee Michelin sterren. Parallel aan het kweken van groenten vinden therapie en onderwijs plaats. Iedereen wordt daar beter van binnen de gezamenlijke onderneming:

- Therapie en onderwijs, omdat het patiënten en studenten stimuleert om hoge kwaliteit te leveren.
- Het restaurant, omdat het groenten krijgt waar extra zorg aan is besteed, vereist voor biologische teelt.
- Ziekenhuis, opleiding en restaurant leveren betere kwaliteit, waardoor hun inkomsten stijgen.

De kosten per partij zijn gereduceerd door deze combinatie, omdat partijen de landbouwgrond delen, de arbeid goedkoop is maar ook de opleidingsplaats minder kost. Bovendien werkt het samenkomen van verschillende groepen mensen positief voor de sociale cohesie en groeit zo het sociaal kapitaal! En zie hier, een mooi voorbeeld uit een andere sector waarbij beheer van een omgeving onderdeel uitmaakt van een gecombineerde exploitatie tussen partijen.

Zouden we een dergelijk uitgangspunt kunnen gebruiken voor het beheer van Nationale Landschappen? Ja, waarschijnlijk wel! Waar in de landschappen zijn combinaties van belangen te maken die elkaar versterken? In het voorbeeld van Bakkums Groen waren dat de belangen van het restaurant, het ziekenhuis en de school. Voor Nationale Landschappen valt wellicht te denken aan een kinderopvang in combinatie met een bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer, of tijdelijke windmolenparken die de gewenste natuurontwikkeling betalen of het landschapsbeheer dat tevens producent wordt van biomassa. Welke mensen, instanties en bedrijven zien mogelijkheden om geld te verdienen in combinatie met dagelijks beheer van het landschap? Een economie gebaseerd op het creëren van perspectief voor ondernemen in landschap is vaak veel duurzamer dan de tijdelijke investeringen die overheden doen.

Dit soort ontwikkelingen vinden al op kleine schaal plaats en zijn vaak het resultaat van creatief ondernemerschap. Het stimuleren van dergelijke praktijken lijkt kansrijk voor het realiseren van meer duurzaam beheer. Willen Nationale Landschappen hier echt mee aan de slag, dan zal beheer niet meer als sluitpost gezien moeten worden, maar juist als het startpunt van ontwikkeling: het Nieuwe Beheer.

VOORBEELDEN

UIT DE PRAKTIJK VAN NATIONALE LANDSCHAPPEN

Niet alles wat we hier hebben beschreven is helemaal nieuw. Er zijn al voorbeelden van projecten binnen Nationale Landschappen die elementen van deze strategie in zich hebben. Het komt er de komende tijd op aan om alle goede elementen van de voorbeelden samen te nemen, op bruikbaarheid te toetsen en opnieuw te combineren zodat ervaring opgedaan kan worden met het Nieuwe Beheer in Nationale Landschappen.

Voorbeeld 1.

Stichting Herstelling

De Stichting Herstelling stoomt in een re-integratietraject op de forten van de Stelling van Amsterdam kansarme werklozen klaar voor een werk- of leeromgeving. De werklozen verrichten restauratiewerkzaamheden, leren straten maken en schilderen en zijn actief in de dienstverlening, horeca, metselen, dakbedekking, timmeren, bomen zagen en maaien. Bij gebleken interesse kunnen de deelnemers vanuit de stage doorstromen naar een opleiding of een baan. Voor de Stichting staat de praktijkopleiding centraal. Tegelijkertijd wordt een deel van het beheer en onderhoud van de Stelling gerealiseerd, al is dit niet de hoofddoelstelling. Voor de sector erfgoed is dit nu juist wel het interessante aan het project. Beheer is hier onderdeel van een samenwerkingsverband tussen verschillende beleidssectoren: namelijk sociale zaken, onderwijs, erfgoed, en landschap. De meerwaarde voor de verschillende sectoren is dat de samenwerking zorgt voor een continuïteit op de lange termijn, op het gebied van behoud van cultureel erfgoed en het oplossen van de re-integratieproblematiek.

Meer informatie: www.herstelling.nl

Voorbeeld 2.

Coöperatieve vereniging: Groene Woud

In het Groene Woud is een coöperatief ondernemersnetwerk actief. De doelstelling van de coöperatie is het duurzaam in de markt zetten van Het Groene Woud. De coöperatie biedt naamsbekendheid, (kennis)netwerk, (geografische) schaalvoordelen en selecteert op productkwaliteitsniveau. Eén van de criteria om te mogen werken onder de vlag van de coöperatie, is dat de ondernemer directe investeringen in het landschap doet, bijvoorbeeld door de aanleg van landschapselementen. Zo is er een agrariër die het oergraan spelt verbouwt op de landschappelijk zeer karakteristieke bolle akker van Liempde en Son en Breugel. De bolle akker is een van de kernkwaliteiten van het Groene Woud. De spelt wordt gemalen in een van de karakteristieke wind –en watermolens van de streek. Vervolgens maakt de lokale bierbrouwer er bier van. Ook de plaatselijke bakker gebruikt het spelt, en onder andere in de watermolen zijn alle lokale speltproducten te koop. Voor toeristen is er zelfs een speltarrangement te koop. Dit voorbeeld illustreert de waarde van ondernemersnetwerken voor lokale economie en landschapsbeheer.

Meer informatie: www.hetgroenewoud.com

Voorbeeld 3.

Landzijde

Landzijde is een AWBZ-erkende zorginstelling die boeren en zorgcliënten met elkaar in contact brengt en ondersteunt in de bijkomende administratie. Inmiddels zijn meer dan 100 zorgboerderijen actief in Noord-Holland waarvan 35 in Laag Holland. Een veelvoud van dit aantal aan zorgcliënten vindt een zinvolle dagbesteding op een zorgboerderij. Gemeenten maken in het kader van de WMO en via UWV voor hun inwoners gebruik van Landzijde. Zo vinden mensen met een langdurige bijstandsuitkering of persoonsgebonden budget hun weg naar passende zorg op het platteland. 80% van de omzet gaat naar de boeren als vergoeding voor de zorgprestatie. De zorgboerderij past in ruil daarvoor zijn bedrijf aan ten behoeve van zorgcliënten. De cliënten leveren arbeidskracht voor het onderhoud van de boerderij, houtwallen, sloten en dergelijke. Landschap en natuurbeheer zijn bijeffecten van het bedrijfsplan van Landzijde.

Jaap Hoek Spaans is initiatiefnemer van 'Landzijde':

'De wereld verandert elke dag, de landbouw moet gaan leren inspelen op modern denken van mensen die vragen en behoefte hebben, of het nu voedsel is of natuur of landschap of zorg of educatieplekken of werkplekken, speel in op de mogelijkheden! Voor het leggen van de verbindingen zijn sterke regionale loketten nodig'.

Meer informatie: www.landzijde.nl

Voorbeeld 4.

Groene kerkterreinen

Nederland heeft een groot aantal oude vergeten en verwaarloosde kerkterreinen en begraafplaatsen met een bijzondere cultuurhistorische, landschappelijke en ecologische waarde. Landschapsbeheer Nederland startte in 2007 met een landelijk programma 'groene kerkterreinen' om verwaarlozing en verval tegen te gaan. De opzet is erop gericht vrijwilligers in staat te stellen de terreinen op te knappen en langdurige betrokkenheid te stimuleren bij het beheer van de terreinen. De vrijwilligers krijgen een cursus aangeboden. Het doel van de cursus is om vrijwilligers te scholen in zowel groenonderhoud als onderhoud en herstel van de grafzerken. Ook ontstaat er door de cursus een momentum om informatie uit te wisselen over de cultuurhistorische waarde van een plek. In Ermelo bijvoorbeeld werd tijdens de cursus lokale expertise aangesproken om de geschiedenis en verhalenwereld van de begraafplaats en zijn overledenen te ontsluiten. De cursus sluit af met een praktijkgedeelte op de betreffende begraafplaats. De beheersactiviteiten bestaan uit een integrale aanpak van zowel gebouwen, graven, water, flora en fauna. Grafstenen worden gelijmd, straten worden hersteld en hekjes gerepareerd. De beplanting wordt teruggebracht in historische staat. Beheer dus als onderdeel van een samenwerkingsverband tussen professionals en vrijwilligers in de sectoren cultuurhistorie, landschap, en stichtingen van oude kerken. Meer informatie: www.landschapsbeheernederland.nl

Boer Bos

Paul Bos ('Boer Bos management van natuurtalent') beheert in de Haarlemmermeerpolder met een kudde Drentse heideschappen op ecologische wijze de Geniedijk van de Stelling van Amsterdam. Naast het leveren van vlees aan lokale restaurants en de ontvangst van tientallen schoolklassen, organiseert hij vanuit zijn bedrijf inspiratiebijeenkomsten voor organisaties als Rabobank, Schiphol Group, SVB, Rijkswaterstaat, en diverse gemeenten, provincies en ministeries. Hij gebruikt daarbij het boerenbedrijf als metafoor voor leiderschap en natuurlijke veranderingen.

Deelnemers leren veranderingen niet te forceren, maar proberen mee te bewegen met de natuurlijke cycli: *'het gras groeit niet harder als je er aan trekt'*. Deelnemers zijn actief bezig op de boerderij, maken een trektocht met de schaapskudde, herstellen omheiningen of bouwen samen een composthoop. Op deze manier leveren ze niet alleen een zinvolle bijdrage aan de persoonlijke groei en ontwikkeling, maar ook aan het beheer van het erfgoed en landschap.

Naast het beheer van de Geniedijk werkt Bos aan een netwerk voor duurzaamheid en innovatie en zoekt aansluiting met het terreinbeheer van Schiphol. Door de samenwerking met deze projectontwikkelaar op te zoeken hoopt hij te kunnen meepraten in de ontwikkeling van bedrijventerreinen rondom Schiphol en daarmee een betere balans te creëren tussen een mooie leefomgeving, een bloeiende economie en een prettige sociaal klimaat. Het leidmotief dat hij daarbij hanteert: *'Hoe groter het contrast, hoe inspirerender het contact, en hoe interessanter het contract'*.

Meer informatie: www.boerbos.nl - www.bouwlandregioschiphol.nl

BOUWSTENEN VOOR NIEUW BEHEER

Wat betekent dit nieuwe beheer voor een landschaps-beherende organisatie of overheid? Om zich het Nieuwe Beheer toe te eigenen zal de organisatie van het Nationaal Landschap moeten veranderen. Hieronder staan enkele handreikingen om het nieuwe beheer toe te passen in de organisatie.

- ▼ Van stakeholders naar shareholders. Zoek naar partijen die gezamenlijk willen werken aan landschapskwaliteit rondom een concrete businesscasus. Nieuwe oplossingen worden vanuit de casus zelf geformuleerd en hoeven niet in algemene abstracte termen voor de hele regio te gelden. Dit kan een waardevolle aanvulling zijn op de gangbare gebiedsgerichte benadering, waarbij stakeholders met elkaar zoeken naar integrale oplossingen op een relatief hoog schaalniveau.
- ▼ Maak duidelijk wat je als landschapsorganisatie binnen de groep van shareholders te bieden hebt. Creëer als landschapsorganisatie een markant verhaal dat vanuit de beschikbare middelen ook haalbaar is. Breng de kwaliteit van de 'zachte waarden' in als activa met aanvullende marktwaarde in de businesscase.
- ▼ Overheid als facilitator. Laat aan de hand van voorbeelden zien hoe partijen sterker kunnen worden door de inbreng van anderen. Breng de netwerken van ondernemers in kaart. Maak onderscheid in pioniers en adaptors. Verleid -naast ondernemers- ook vrijwilligers om met elkaar te gaan samenwerken in een mooi landschap vanuit een aansprekende, sterke visie. De overheid kan de landschapsorganisatie hierbij faciliteren met de inbreng van kennis.
- ▼ Gebruik beschikbare overheidsfinanciering voor natuur, landschap en agrarisch ondernemen als aanjager voor ondernemers in het landschap. Marktpartijen ondernemen, en overheden faciliteren en verzorgen het aanbesteden. Zo ontstaat een krachtige samenwerking met een duidelijke rolverdeling. De overheid zorgt hierbij voor de vertaling van de wens van de samenleving: dat wat de samenleving wil 'kopen'. Ze vertaalt die wens naar kwaliteit, tijd en volume. De offererende partij geeft aan hoe en waar dat te realiseren en kan zo beoordeeld worden op haar maatschappelijke prestatie. De meest geëigende bestuurslaag, is een regionaal georganiseerde overheid, de provincie.
- ▼ Vind het wiel niet opnieuw uit: er zijn zeer veel lokale oplossingen bedacht voor specifieke gebiedsproblemen. Geef deze voorbeelden een prominentere plek en biedt begeleiding aan om ze om te vormen naar de lokale situatie en wensen.

NIEUW BEHEER

COLOFON

Deze brochure is het resultaat van het Beleidsondersteunende project Kennisnetwerk Nationale Landschappen en werd mogelijk gemaakt door financiering van het Ministerie van EL&I.

TEKST: Titus Weijsschedé, Pat van der Jagt en Jeroen Kruit (Alterra),
REDACTIE: Geert van Duinhoven (Communicatiebureau De Lynx)
LAYOUT: Mieke Pijfers (Reliëf Grafische Vormgeving)
FOTO'S: Groene Woud, Stichting Herstelling, Paul Bos, Jaap Hoek Spaans, Landschapsbeheer Nederland
LOGO: Pat van der Jagt (Alterra)

Hieronder worden enkele verwijzingen gegeven naar bruikbare bronnen bij het praktisch toepasbaar maken van een beheer- en exploitatiestrategie in de eigen regio.
Raadpleeg voor meer informatie <http://www.nationalelandschappen.nl>

BRONNEN

- Heijden, J. van der, et al. 2010. Combineer wat je hebt. Eburon.
- Gerritsen A.L., Kruit J. en Kistenkas F., CONCEPT-rapport, 6 april 2009. Streekeigen bouwen en beplanten in Nationale Landschappen, Alterra.
- Lokale Landschapsontwikkeling: Gebiedseigen instrumenten: inventarisering en conceptualisering, M. Kort et al., Berenschot, 2009
- Lokale Landschapsontwikkeling: 10 inspirerende varianten van gebiedseigen instrumenten, M. Kort et al., Berenschot, 2009
- Strategieadvies beheer en exploitatie van de NHW, Tauw, 2010
- Twist, M.; et al. Private betrokkenheid en groene kwaliteit, arrangementen voor het realiseren van groene ambities, RLG, 2007
- Kievit, H., Dijk, G. van, Spruyt, B.J., De stille revolutie van social venturing entrepreneurs, nr. 120, Holland Management

VOOR NATIONALE LANDSCHAPPEN

*Wilt u hiermee aan de slag en u heeft
behoefte aan meer informatie en of
ondersteuning dan kunt u contact opnemen met
Titus Weijsschedé (titus.weijsschede@wur.nl),
Pat van der Jagt (pat.vanderjagt@wur.nl),
Jeroen Kruit (jeroen.kruit@wur.nl).*

